

F 202206_c

Sedmdesát let poté

*Robert Kvaček, Vladimír Nálevka
Jindřich Dejmek, Václav Klaus, Václav Pavlíček
Zlatica Zudová-Lešková, Pavel Mádr
Stanislav Kokoška, Jiří Weigl*

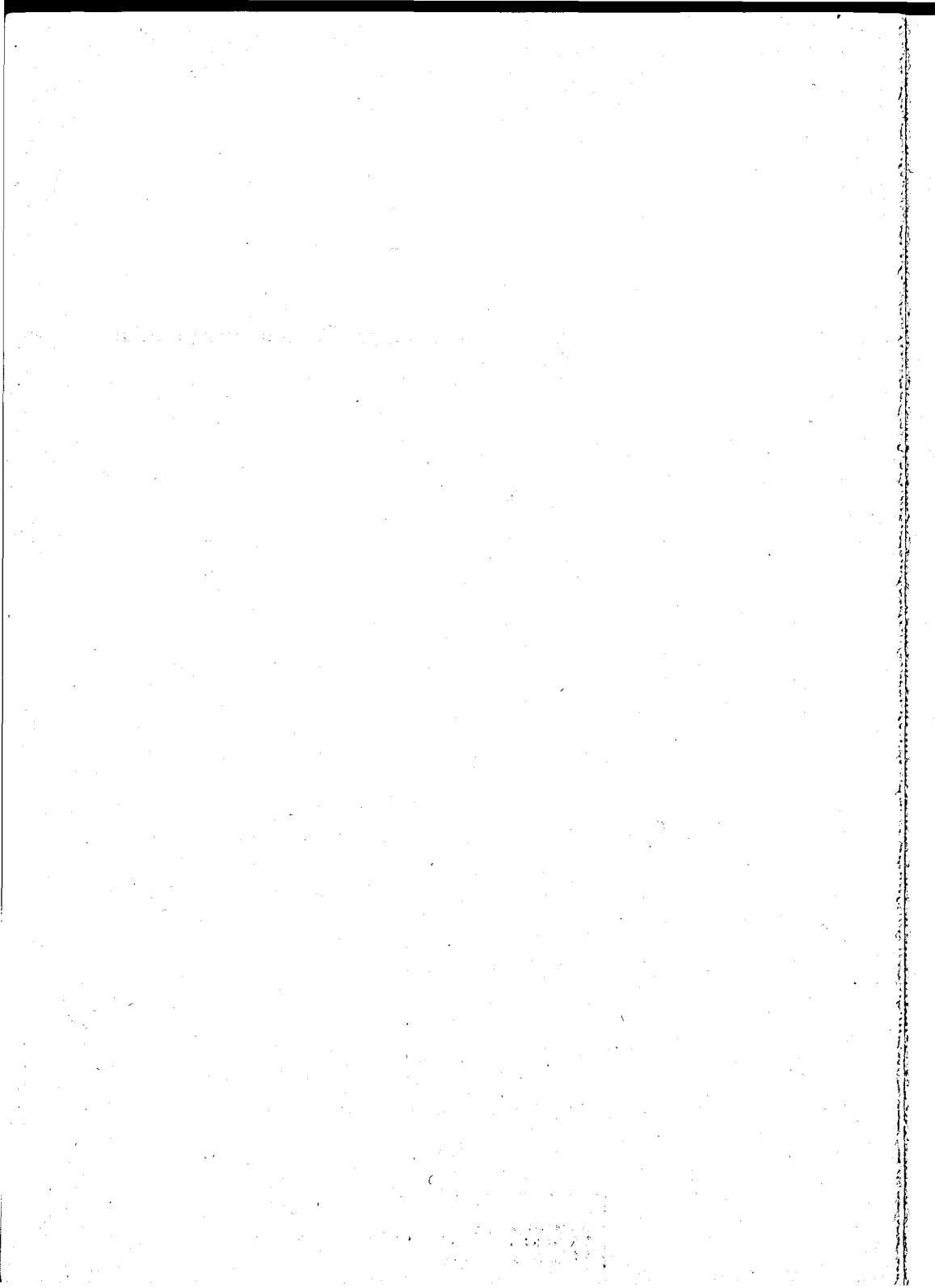
Předmluva Václava Klause

---

cep

CENTRUM

PRO EKONOMIKU A POLITIKU

Nacistická okupace

Sedmdesát let poté

Sborník textů

*Robert Kvaček, Vladimír Nálevka, Jindřich Dejmek
Václav Klaus, Václav Pavlíček, Zlatica Zudová-Lešková
Pavel Mádr, Stanislav Kokoška, Jiří Weigl*

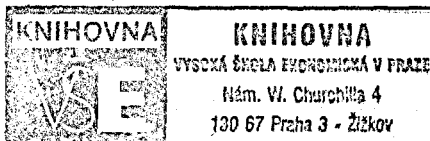
Jindřich Dejmek – Marek Loužek (eds.)

č. 77/2009

cep
CENTRUM
PRO EKONOMIKU A POLITIKU

NEPRODEJNÝ DAR

F 202206c

Vydává CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku

Opletalova 37, 110 00 Praha 1

www.cepin.cz

tel. a fax: 222 814 666

e-mail: cep@cepin.cz

Editoři: Dr. Jindřich Dejmek, DrSc.,

Doc. PhDr. Ing. Marek Loužek, Ph.D.

Recenzent: PhDr. Ing. Ladislav Tajovský, Ph.D.

Sazba: Vladimír Vyskočil - KORŠACH

Tisk: PB tisk Příbram

Vydání první, červen 2009

ISBN 978-80-86547-79-4

Ekonomika, právo, politika č. 77/2009

ISSN 1213-3299

Obsah

Předmluva Václava Klause	7
--------------------------------	---

A. Texty ze semináře „Nacistická okupace – sedmdesát let poté“ (17. března 2009)

<i>Robert Kvaček</i> : A bylo rozhodnuto	11
<i>Vladimír Nálevka</i> : Každodenní život v protektorátu	17
<i>Jindřich Dejmek</i> : Zahraniční politika Česko-Slovenska před okupací	25

B. Doplnkové texty

<i>Václav Klaus</i> : K tragickému výročí 15. března	41
<i>Václav Pavlíček</i> : Dějinná paměť, právo a doba nesvobody	45
<i>Zlatica Zudová-Lešková</i> : Slovenský stát 1939	73
<i>Pavel Mádr</i> : Uprchlíci za druhé republiky	85
<i>Stanislav Kokoška</i> : Internační tábory v Letech u Písku	95
<i>Jiří Weigl</i> : Kauza Lety by se neměla zneužívat k překrucování dějin	105

C. Dokumentární příloha

1. Zápis o návštěvě Jozefa Tisa u Adolfa Hitlera
z 13. března 1939 .....
2. Zápis o návštěvě Emila Háchy a Františka Chvalkovského
u Adolfa Hitlera z 15. března 1939 .....

3. Dohoda Emila Háchy s Adolfem Hitlerem z 15. března 1939	121
4. Vzpomínka Emila Háchy na návštěvu u říšského kancléře 15. března 1939	123
5. Prohlášení Edvarda Beneše k okupaci v Chicagu 15. března 1939	127
6. Nóta německého velvyslance ve Francii hraběte von Welczeka z 15. března 1939	129
7. Protest Edvarda Beneše proti okupaci českých zemí	131
8. Výnos říšského kancléře o zřízení tzv. Protektorátu Čechy a Morava z 16. března 1939	133
9. Protest francouzského ministra zahraničí G. Bonneta proti německé okupaci	139
10. Prohlášení vlády USA odmítající uznat německou okupaci českých zemí	141
11. Protest sovětského ministra zahraničí proti německé okupaci českých zemí	143
12. Vzpomínka ministra zahraničí Františka Chvalkovského na 15. březen 1939	145

Předmluva

Nacistická okupace českých zemí 15. března 1939 patří k nejčernějším okamžikům našich moderních dějin. Sedmdesát let od jejího uplynutí navozuje řadu zásadních otázek. Byla nacistická okupace Čech a Moravy překvapivý a nepředvídatelný akt západního souseda, nebo přirozené vyvrcholení hitlerovského expanzionismu? Měli a mohli jsme se bránit? Byla okupace popřemím, nebo přirozeným završením Mnichovské dohody?

Centrum pro ekonomiku a politiku odpovídá na tyto otázky novým sborníkem. Část A přináší texty ze semináře „Nacistická okupace - sedmdesát let poté“ ze dne 17. března 2009. Profesor Filozofické fakulty UK **Robert Kvaček** líčí, jak se luďáci radikálně sblížili s nacisty. Profesor téže fakulty **Vladimír Nálevka** popisuje každodenní život v Protektorátu Čechy a Morava. **Jindřich Dejmek** z Historického ústavu Akademie věd ČR analyzuje zahraniční politiku Česko-Slovenska před německou okupací.

V části B uveřejňujeme zajímavé doplňkové texty. Přetiskujeme článek **Václava Klause** z Práva ze 14. března 2009, podle něhož okupací českých zemí Hitler poprvé, zcela otevřeně a nezakrytě, překročil hranice legitimacy nároků, kterou mu západní velmoci byly ochotny přiznat. Profesor Právnické fakulty UK **Václav Pavlíček** dává do souvislosti dobu okupace a aktuální restituční spory. **Zlatica Zudová-Lešková** z Historického ústavu Akademie věd ČR klade otázku, zda byl Slovenský stát výsledkem spíše zbabělosti, nebo odvahy. Redaktor serveru EurActiv.cz **Pavel Mádr** zkoumá nelehkou situaci uprchlíků za druhé republiky. **Stanislav Kokoška** z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR se zabývá internačními tábory v Letech u Písku. Vedoucí Kanceláře prezidenta republiky **Jiří Weigl** argumentuje, že causa Lety by se neměla zneužívat k překrucování dějin.

Nikdo ale nechtěl podat formální návrh na samostatnost. Tiso požadoval, aby s ním vystoupila vláda, předseda sněmu Martin Sokol zase prohlásil, že by to měl udělat Tiso, protože jednal s Hitlerem. Nakonec bylo rozhodnuto, že Sokol položí poslancům jednoduchou otázku, zda jsou pro vyhlášení samostatného státu. Někteří žádali hlasování tajné, ale předseda sněmu to odmítl. Poslanci budou hlasovat povstáním, řekl. „Je to způsob slavnostní a zároveň bezpečnější, než hlasování tajnými lístky. Třeba by dva tři poslanci hlasovali jinak, než si přejeme.“ Vyhlášení mělo být jednomyslné.

Tak se i stalo. Po demisi Sidorovy vlády a po Tisově zprávě o berlínských jednáních se hlasovalo. Osm minut po dvanácté 14. března 1939 padesát sedm poslanců sněmu povstalo a prohlásilo tím samostatnost Slovenska.

O šesté ranní

Sotva se Hitler dozvěděl zprávu z Bratislavy, vzkázal do Prahy, že přijme prezidenta Háchu. Ten mu jednání navrhoval už dříve, ale Hitler na jeho nabídku neodpovídal. Teď spěchal, aby se s Háchou setkal. Podaří-li se mu Háchu přimět k souhlasu s vpádem německých vojsk, nebude už třeba posílat do Prahy ultimátum. Přednese se prostě v Berlíně Háchovi. Zdařilo se to. Hrubý nátlak byl smíšen s povšechnými sliby.

Po druhé hodině noční telefonoval z Berlína Chvalkovský doprovázející Háchu předsedovi vlády Beranovi: „Nekompromisní přání kancléře Hitlera. Dnes ráno v šest hodin vtrhne německé vojsko na celé území státu.“ To se to opravdu stalo. Padal mokrý sníh a fičel ledový vítr. Nerozednívalo se.

Každodenní život v protektorátu Čechy a Morava

Vladimír Nálevka

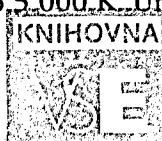
profesor Filozofické fakulty UK

Německá okupace českých zemí trvala 2248 dní. Vnitřně diferencované hnutí odporu prošlo zkouškou ohněm a svou aktivitou popřelo nacistickou tezi o českých zemích jako ostrovu klidu v moři válečné Evropy. Kolaborace neměla masové zázemí, byla však nebezpečným pomocníkem bezpečnostního aparátu okupantů, který soustavně sledoval veškeré dění ve společnosti.

Válečná ekonomika

Protektorát Čechy a Morava byl postupně začleněn do německého systému válečné ekonomiky a tato skutečnost se projevila nejen v drancování jeho výrobního potenciálu, ale i v pracovním zákonodárství. Vůči obyvatelstvu v produktivním věku byl uplatněn princip nucené práce. Dělníci ztratili právo na stávku a na uzavírání kolektivních smluv s vedením podniku o pracovních a mzdových podmínkách. Vládním nařízením č. 139 z června 1939 byly vytvořeny úřady práce, které získaly velkou pravomoc a v okruhu svého působení rozhodovaly o zaměstnání každého jednotlivce.

Mzdová politika v protektorátu byla centrálně řízena a regulována. V porovnání s předmnichovskou republikou došlo sice v letech 1939 až 1941 ke zvýšení nominálních mezd, ale výsledný efekt byl znehodnocen postupující inflací. V lednu 1942 bylo vydáno nařízení o stabilizaci mezd a platů a dosažená úroveň byla udržována do poloviny roku 1944. Týdenní dělnická mzda se pohybovala od 400 K do 700 K, kvalifikovaný soustružník ve zbrojním průmyslu si mohl při desetihodinové pracovní době vydělat týdně až 1 100 K. Měsíční služné učitelů a středoškolských profesorů se pohybovalo od 1 600 K do 5 000 K. Úřednické profese

KNIHOVNA
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
Nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3 - Žižkov

měly měsíční rozpětí od 600 K do 3 700 K. Mzdy v Německu byly zhruba o polovinu vyšší.

Většina peněz byla vydávána na potraviny. Trvale stoupající cenová hladina sice vedla k vyplácení tzv. drahotných přídaveků, ale ty měly jednorázový charakter a jejich výše závisela na prosperitě jednotlivých podniků. Také úprava důchodového pojištění z dubna 1942 byla vyvolána vzestupem inflace. Zvýšení starobních a invalidních důchodů o 20% a vdovských penzí o 33% zdaleka nestačilo na vyrovnání osobních příjmů a výdajů.

Zásobovací krize alarmovala i nacisty. V září 1941 psal vedoucí hospodářského oddělení v úřadu říšského protektora Walter Bertsch Frankovu tajemníkovi Robertu Giesovi: „Zbrojní inspekce Praha mi znovu potvrdila, že se výkon dělníků vinou špatné vyživovací situace neustále zhoršuje. Potrvá-li tento stav, jsou oprávněné obavy, že by mohlo dojít ke snížení výkonu, který by ohrozil včasné dodávky potřeb ozbrojených sil.“

Snaha o zajištění vysokého tempa výroby motivovala i Heydrichovy zásahy v oblasti sociální péče. S patřičnou demagogií rozhodl zastupující říšský protektor o zvýšení přídelů sádla pro dělníky v těžkém průmyslu a v zemědělství. Dále přikázal rozdělit 200 000 párů kožené pracovní obuvi. Tyto halasně propagované akce se týkaly jen části pracujících. Poněkud širší dosah opatření, která sledovala rozšíření závodního stravování, ale i ta přinášela užitek menšině dělníků a zaměstnanců. V roce 1943 existovaly závodní jídelny v 1 300 podnicích a měly asi půl miliónu strážníků. V té době bylo však v průmyslu zaměstnáno 1 885 700 osob.

Intenzifikace práce, atmosféra strachu, stále stresové situace a málo hodnotná strava se odrazily ve značné nemocnosti a velké mortalitě obyvatelstva. Např. počty tuberkulózních onemocnění se během okupace prakticky zdvojnásobily. Zdravotníci s minimem léků a maximálním nasazením sil čelili nebezpečným epidemiím dětské obrny, spály, záškrtu, břišního tyfu a úplavice. Navíc zápasili s vlastními problémy, neboť prořídle řady českých lékařů nemohly být doplňovány medickým dorostem.

Skutečnou míru vykořisťování měla zastřít tzv. zotavovací akce, kdy byli dělníci ze zbrojovek a dalších podniků vysíláni do nově zřízených ozdravoven. První pobyty se realizovaly v letních měsí-

cích roku 1942 v Luhačovicích a v Českém Šternberku. Sedm dní bezplatné rekreace však nemohlo kompenzovat předchozí opotřebení lidského organismu a celkový nedostatek kvalitního jídla.

\\ Přídělový systém

Od 1. října 1939 bylo na celém území protektorátu zavedeno přídělové hospodářství na potraviny, obuv, textil a pohonné hmoty. Každá rodina obdržela tzv. kmenový list, který její příslušníky opravňoval k měsíčnímu odběru potravinových lístků, šatek, tabačenek a dalších poukázek. Příděly byly odstupňovány podle pracovního zařazení, přičemž Němci byli v každém ohledu zvýhodněni. Během prvních dvou let okupace klesla spotřeba masa na jednotlivce o 20 kg. S postupem válečného času se jednotlivé dávky potravin neúprosně zmenšovaly.

V letech 1943 a 1944 se průměrné měsíční příděly na osobu a týden pohybovaly ve výši 3,5 kg brambor, 1,5 kg chleba, 1,5 l mléka, 0,25 kg masa nebo uzenin a 2 vejce. Trvale nedostatkovým zbožím byly tuky. Měsíční příděly činily u másla 70 g, u sádla 160 g a u margarínu 480 g. Také s cukrem a moukou se muselo obezřetně hospodařit. Některé druhy poživatin, jako např. zrnková káva, čaj, kakao či čokoláda zcela zmizely z prodejních pultů. Deficit vepřového a hovězího masa byl alespoň zčásti vyrovnáván chovem králíků, který se realizoval i v městské zástavbě. Celkově poklesla osobní spotřeba u masa o 22%, mléka o 56%, vajec o 31% a sádla o 44%.

Přídělový systém a zásobovací potíže vytvářely prostor pro černý trh s astronomickou výši cen. Za 1 kg másla se platilo 1500 K, kilo sádla stálo 1800 K, 1 kg vepřového masa 1200 K, 1 kg mouky 100 až 150 K, 1 kg cukru 320 K. Pokud se objevila zrnková káva - pašovala se většinou ze Slovenska - prodávala se kilo za 17 000 K. Pánský oblek z kvalitní předválečné vlněné látky přišel na 20 000 K.

Na sklonku války ztratila protektorátní měna zcela svou hodnotu a v nelegální směně převládl výměnný obchod. Potraviny se platily koberci a drahými kovy. Ke koloritu všedního dne náležely jak četné zásobovací výpravy městského obyvatelstva na venkov, tak hospodářské kontroly na nádražích a v dopravních prostřed-

cích. Nacisté sice tzv. šmelinu přísně trestali, ale její kořeny nemohli podetnout. Dobový vtíp označil potravinové lístky za prostředek k získání obživy pro případ selhání černého trhu.

Na venkově byla situace v zásobování poněkud lepší, ale systémem povinných dávek ponechával rolníkům jen minimum zemědělské produkce. Pravidelné kontroly evidovaly zásoby obilí, dobytek i drůbež a černé porážky prasat byly hlášeny gestapu.

Likvidace Židů

Po 15. březnu 1939 žilo na území protektorátu přes 103 000 židovského náboženského vyznání. Norimberské zákony, které byly v českých zemích zavedeny výnosem říšského protektora z 21. června 1939, se však týkaly i tzv. míšenců, takže nacistické statistiky nakonec udávaly 118 000 Židů. Jejich postavení bylo skutečně tragické. Nejprve byli zbaveni majetku. Arizace se týkala 234 velkých se 190 menších průmyslových podniků. Všechny přešly do německých rukou. K 30. dubnu 1940 byly uzavřeny i živnosti židovských majitelů.

Další opatření zbavovala židovské spoluobčany lidské důstojnosti a sledovala jejich úplné vyřazení z české společnosti. Židé např. nesměli vykonávat intelektuální povolání, vycházet po dvacáté hodině na ulici, opustit místo bydliště, kupovat noviny, prádlo ve veřejných prádelnách, navštěvovat kulturní a sportovní podniky. Měli vymezené místo v tramvajích i nákupní hodiny, přičemž jejich příděly byly minimalizovány. Na některé druhy potravin, jako např. na ovoce, neměli vůbec nárok.

Od 1. září 1941 museli všichni Židé starší šesti let nosit na svrchním oděvu žlutou Davidovu hvězdu s nápisem Jude. V souvislosti s tzv. konečným řešením židovské otázky rozhodli nacisté v říjnu 1941 o zřízení terezínského ghetta. Někdejší vojenská pevnost se stala místem soustředění českých Židů před jejich deportací do vyhlazovacích táborů v Polsku. Z oněch 118 000 Židů se stalo obětí nacistické genocidy více než 78 000 osob.

Bylo by však nesprávné přisuzovat vinu na tomto zločinu pouze a jen německým nacistům. Na obludné protizidovské kampani v protektorátu se podíleli i čeští fašisté z Vlajky, Árijské pracovní fronty a dalších obskurních seskupení. Lidská spodina, která se neštítala těžít z neštěstí druhých.

Úplná germanizace

Úplná germanizace protektorátu měla být uskutečněna až po vítězném ukončení války, ale již během okupace byly realizovány některé záměry týkající se narušení souvislého českého osídlení. Předně byly budovány nové vojenské výcvikové prostory. V Milovicích bylo již v roce 1940 zabaveno téměř 7000 ha zemědělské půdy a do 1. listopadu téhož roku muselo opustit své domovy 2340 tamních občanů. V Brdech obsadila německá armáda 5500 ha a vystěhovala 2429 osob. Další velké plochy zabrali Němci na Vyškovsku. Největší akce tohoto typu se uskutečnila na Neveklovsku, kde bylo na území o rozloze 40 000 ha mezi Vltavou a Sázavou budováno cvičiště zbraní SS. Ze zabraného teritoria bylo vysídleno 24 905 českých lidí. Německá zemědělská enkláva vznikla i na Mělnicku, kde byli usazováni přesídlenci z Bessarábie a z Dobružky. Mělnický národnostní ostrov měl být součástí německého jazykového mostu mezi severními Čechami a Prahou.

V duchu svých představ o germanizaci prostoru a lidí se nacisté snažili oslabit vliv českého školství a kultury. V listopadu 1939 uzavřeli všechny české vysoké školy a postupně omezovali i střední školství. V roce 1940 se v protektorátu vyučovalo na 159 středních školách, které navštěvovalo 89 558 studentů, kdežto o čtyři roky později bylo otevřeno pouze 118 středních škol a počet studentů se snížil o více než 50%. Souběžně se revidovala i obsahová náplň výuky.

Radikální úpravy zasáhly především dějepis, českou literaturu a zeměpis. V těchto předmětech byly eliminovány jakékoliv zmínky o československé státnosti. V prosinci 1941 byla zcela zastavena výuka dějepisu a v příslušném výnosu bylo zdůrazněno, že učitelé „neposkytují ve své většině postačující jistotu, že svým vyučováním vychovávají žáky otevřeně k říšské myšlence a že při výběru a podávání učebné látky pominou vše, co odporuje dnešním státoprávním poměrům“. Později bylo sice vyučování dějepisu obnoveno, ale v silně okleštěné a deformované podobě. Mimoškolní činnost mladé generace byla od roku 1942 pod kontrolou kolaborantského „Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě“.

Rovněž v kultuře byla soustavně umlčována myšlenka česko-

slovenské státnosti. Počáteční vlna vlasteneckého historismu byla po Heydrichově příchodu zatlačena do podzemí. Z literatury zmizely knihy levicových autorů, politických emigrantů a soudobých spisovatelů ze zemí antihitlerovské koalice. Sice i nadále vznikala umělecky hodnotná díla, ale musela se těžce probíjet rozbujelou houštinou nacistického a kolaborantského škváru. Okupanti chtěli od české kultury, aby odváděla pozornost od národních či sociálních problémů. Proto také akcentovali nekonfliktní, případně lehčí žánry. V tomto ohledu částečně uspěli ve filmu. Obdobně i podpora sportovního zápolení měla sloužit k odpolitizování veřejnosti.

K protektorátní každodennosti patřil i zákaz poslechu zahraničního rozhlasu, především Londýna a Moskvy. Rozhlasoví koncesionáři museli odevzdat zařízení pro poslech krátkých vln, ale lidé si brzy sestrojili náhradní adaptéry, tzv. čerčílky. Rečlivě je však schovávali, neboť poslech „nepřátelských“ stanic byl trestán koncentračním táborem.

Z ulic prakticky zmizely soukromé automobily, jelikož odběrní poukázky na nedostatkový benzín dostávali jen někteří prominenti z řad kolaborace. Zato se objevila nákladní auta na dřevoplyn a na dlažbě opět zvonila kopyta koňských spřežení.

Nařízení zatemnění českých měst a vesnic prohloubilo atmosféru strachu a lidová fantazie umístila do pustých nočních ulic fantóma Pěráka. V šeptané propagandě se odrážely reálné i nereálné naděje na brzké ukončení války a okupace. Nesporným barometrem doby byly politické vtipy, které se šířily rychlostí řetězové reakce. „Smějící se bestie“ však dovedly vzít do svých rukou i zbraně. Partyzánské hnutí a květnové povstání přispěly k pádu protektorátního režimu.

Literatura

Brandes, D.: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945: Praha, Prostor 1999.

Červinka, F.: Česká kultura a okupace: Praha, Torst 2002.

Doležal, J.: Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie. Praha, Národní filmový archiv 1996.

Gebhart, J. - Kuklík, J.: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha, Themis 1996.

Gebhart, J. - Kuklík, J.: Velké dějiny zemí Koruny české XV, 1939-1945: Praha, Paseka 2006.

Král, V. - Fremund, K. (eds.): Chtěli nás vyhubit: Praha, Naše Vojsko 1961.

Tomeš, J.: Historie v letech zkoušky: Praha, Český svaz protifašistických bojovníků 1985.